

УДК 325.1

DOI: [10.52754/16948734\\_2024\\_1\(4\)\\_13](https://doi.org/10.52754/16948734_2024_1(4)_13)

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЖАШТАР АРАСЫНДАГЫ МИГРАЦИЯ МАСЕЛЕЛЕРИ**

ВОПРОСЫ МИГРАЦИИ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ В КЫРГЫЗСТАНЕ

THE ISSUE OF MIGRATION AMONG YOUTH IN KYRGYZSTAN

**Макыев Сагынбек Төлөшович**

*Макыев Сагынбек Төлөшович*

*Sagynbek T. Makyev*

**Ph.D, улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети**

*Ph.D, старший преподаватель, Ошский государственный университет*

*Ph.D, Senior Lecturer, Osh State University*

[makyev-s@mail.ru](mailto:makyev-s@mail.ru)

---

**Табалдиева Назгуль Абдыллаевна**

*Табалдиева Назгуль Абдыллаевна*

*Tabaldieva Nazgul Abdyllyaevna*

**Окутуучу, Ош мамлекеттик университети**

*Преподаватель, Ошский государственный университет*

*Lecturer, Osh State University*

[nazgul.tabaldiyeva@bk.ru](mailto:nazgul.tabaldiyeva@bk.ru)

## КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЖАШТАР АРАСЫНДАГЫ МИГРАЦИЯ МАСЕЛЕЛЕРИ

### Аннотация

Макалада жаштардын миграциясы көйгөйү заманбап дүйнөдө кеңири таралган көрүнүш катары көтөрүлөт. Миграция жөнөтүүчү жана кабыл алуучу аймактардын калкынын жаш-жыныстык структурасын олуттуу түрдө өзгөртөт. Миграциянын жаштар аспектиси талданат, анткени азыркы дүйнөдө жаштар бардык мигранттардын олуттуу үлүшүн түзөт; жаштардын миграциясынын себептерин жана кесепеттерин талкуулайт.

**Ключевые слова:** жаштар, миграция, окуу жана билим алуу миграциясы, айыл жаштары, иш менен камсыз кылууну жөнгө салуу программалары.

---

### ВОПРОСЫ МИГРАЦИИ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ В КЫРГЫЗСТАНЕ

### THE ISSUE OF MIGRATION AMONG YOUTH IN KYRGYZSTAN

### Аннотация

В статье поднимается проблема молодежной миграции, как распространенного явления в современном мире. Миграция существенно изменяет возрастно-половую структуру населения как отдающей, так и принимающей территории. Анализируется молодежный аспект миграции, поскольку молодежь составляет значительную долю всех мигрантов в современном мире; рассматриваются вопросы причин и следствий молодежной миграции.

**Ключевые слова:** молодежь; миграция, учебная образовательная миграция, сельская молодежь, программы регулирования занятости

### Abstract

The article raises the problem of youth migration as a common phenomenon in the modern world. Migration significantly changes the age-sex structure of the population of both the sending and receiving territories. The youth aspect of migration is analyzed, since youth make up a significant share of all migrants in the modern world; discusses the causes and consequences of youth migration.

**Keywords:** the youth; migration, educational migration, migration outflow, rural youth, employment regulation programs.

Миграция бул байыркы замандан бери келе жаткан глобалдык көйгөй катары каралып келет. Бүгүнкү күндө миграцияга байланыштуу дүйнөдөгү калктын мындан аркы динамикасын жана сапаттык курамын аныктоочу демографиялык түзүмдөрдүн эң олуттуу кайра түзүүлөрү жүрүп жатат. Дэвид Коулмэндин үчүнчү демографиялык өтүү жөнүндөгү түшүнүгүнө ылайык [Fassmann H., Munz R., 1992, 457-б.], демографиялык өтүүнү аяктаган өлкөлөрдө миграция калктын демографиялык түзүлүшүнө таасир тийгизген негизги фактор болуп калат.

Бул изилдөөдө эмгек миграциясы, биринчи кезекте анын жаштар аспектиси талданат, анткени Кыргызстандагы мигранттардын басымдуу бөлүгүн 16 жаштан 35 жашка чейинки жаштар түзөт. Бул категориядагы мигранттардын саны жыл сайын көбөйүүдө. Миграциянын курактык селективдүүлүгүн Эрнест Равенштейн [Thomas S. 1938, 72-б] белгилеген, кийинчерээк анын идеяларын Эверетт Ли [Ивахнюк, И.В., 2015, 36-51-б.] толуктап кайра иштеп чыккан.

Изилдөөлөр муну актуалдуу маселе катары карап, 2030-жылга чейин дүйнөдө 1,3 миллиард жаштар болот деп болжолдонууда жана бул маселе өзгөчө, дүйнөдөгү жаштардын 90% жашаган өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө жаштардын маанилүү ролун белгилешүүдө. Ошондуктан комплекстүү системалык ыкманын алкагында тынчтык, тынчтык, тынчтык куруу жана диалог жашоонун бардык аспектилери жана өлчөмдөрүн камтыйт, буларга: муундар аралык, социалдык, экономикалык, саясий, этникалык, диний, жарандык, маданияттык жана табигый мамилелер кирет. Жаштардын бул маселелери Туруктуу өнүгүү максаттарынын (ТУП) күн тартибине түздөн-түз байланыштуу (ЦУР) [Молодежь Центральной Азии. Вызовы миростроительству, 2022].

#### **Материалдар жана изилдөө ыкмалары**

Советтер Союзунун мезгилинде жаштардын миграциясынын проблемасы окмуштуулар тарабынан, атап айтканда, Т. И. Заславская жана анын кесиптештери тарабынан изилденген [Заславская Т.И. (Ред.), 1970]. Жаштардын миграциясын билим берүү контекстинде гана эмес, баалуу көз караштардын татаал системасынын көз карашы боюнча да эсептеген Н. Я. Замятинанын эмгектери да көңүл бурушуна татыктуу [Замятина Н.Ю., 2012, 15—28-б.]. Бүгүнкү күндө айрыкча көйгөйлүү болуп жаткан элет жаштарынын миграциясы боюнча иштер көрүнө баштады [Bednařiková Z, Bavorová M, Ponkina E, 2016, 15-28-б].

Наиболее тяжелым периодом для молодого поколения ученые-социологи называют период привыкания, приспособления к новому месту жительства. Г. Триандис выделяет пять этапов процесса адаптации мигрантов [Сергеева, Е. В., 2022, 307-309-б.].

Биринчи этап — “бал айы”, максаттарга жетүү үчүн зор ынталуулук, эйфория жана адамдын социалдык абалын жакшыртууга болгон чоң үмүт менен мүнөздөлөт.

Экинчи этапта адаттантыш кырдаал жана айлана-чөйрө акырындык менен терс таасирин тийгизе баштайт. Рухий ыңгайсыздык, жергиликтүү тургундардын түшүнбөстүктөрү жана алардын түшүнбөстүктөрү бар. Мунун баары ыңгайсыздыкка, депрессияга, үмүтсүздүккө жана депрессияга алып келет. Бул мезгилде мигрант реалдуулуктан качууга аракет кылып, «өзү менен» гана баарлашып, алар менен таасир алмашууга аракет кылат.

Үчүнчү этапт адаптациянын тескери белгилери олуттуу ооруларда жана толук алсыздык жана күчсүздүк сезиминде чагылдырыла ала турган оор пунктка жетиши мүмкүн. Жаңы чөйрөгө ийгиликтүү ылайыкташа албагандар үйлөрүнө кайтып келүүгө аракет

кылышат. Бул этапта маданият аралык келишпестиктерди жеңүүгө, каада-салттарга жана каада-салттарга кошулууга жардам берген жаңы чөйрөнү колдоо абдан маанилүү.

Төртүнчү этапта үмүтсүздүк акырындык менен оптимизмге, жакшы келечекке болгон маанайга, келечекке жана туруктуулукка ишеним сезимине алмашат. Адам өзүн чоочун адамдардын жашоосуна киргендей сезе баштайт.

Бешинчи этап бөтөн чөйрөгө толук көнүү, чөйрөнү өзгөртүүгө умтулуу менен мүнөздөлөт.

### **Изилдөөлөрдүн жыйынтыктары жана талкуулар**

Экономикалык, экологиялык жана демографиялык факторлор менен шартталган глобалдык деңгээлде дүйнө калкынын мобилдүүлүгү өсүүдө. Бүгүнкү күндө эл аралык мигранттардын жалпы саны 232 миллион адамга жетти – бул дүйнө калкынын 3,2%. Ал эми 29 жашка чейинки жаштар жалпы мигранттардын 30% түзөт [<https://www.un.org/ru/desa/youth-migration-report/> (Кайрылуу датасы: 01.05.2024)].

Миграция тажрыйбасынын аз же такыр жок экендигине карабастан, жаштар калктын миграцияга эң көп багытталган бөлүгү болуп саналат, бул миграциялык мобилдүүлүк үчүн маанилүү шарт болуп саналат. [Рыбаковский и др., 2019, 6-б.]. Ошондуктан Кыргызстандагы жаштардын көпчүлүгү миграциялык процесстерге акыркы мезгилде өтө көп тартылууда.

Миграцияга жөнөткөн өлкөлөр үчүн эң маанилүү суроо жаштардын миграциясы алардын андан ары өнүгүшүнө өбөлгө түзөбү же тоскоол болобу?. Жаштардын миграциясынын жүрүшүндө, анын эң баалуу ресурстарынын бири - адам капиталы, мында келип чыккан өлкөдөн кабыл алуучу өлкөгө агылып келиши. Мындан тышкары, миграциялык процесстердин эң жогорку интенсивдүүлүгү 19-35 жаштагы жана 12-16 жаштагы өспүрүмдөрдүн арасында эң төмөн интенсивдүүлүгү байкалгандыгын эске алганда, келип чыккан өлкөлөр жаштарды социалдык жана негизги билим берүү үчүн олуттуу чыгымдарды көтөрүшөт деп айтууга болот, анын натыйжалары кабыл алуучу өлкөлөр тарабынан бөлүштүрүлөт. Акырында, жаштардын миграциясы менен байланышкан тобокелдиктерди эске алуу зарыл, мисалы, келип чыккан өлкөнүн калкынын улгайышы жана анын улгайган калкты социалдык колдоо потенциалынын төмөндөшү [Внешняя молодежная миграция в странах Центральной Азии: анализ рисков и минимизация негативных последствий, 2019, 9-б.].

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматына таянсак, "Жаштар жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык, биздин өлкөдө 14 жаштан 35 жашка чейинки курактагы республиканын жарандары жана жарандыгы жок адамдар жаштарга кирет. Кыргыз Республикасынын 14-35 жаштагы туруктуу калкынын саны жүргүзүлгөн баалоолор боюнча 2023-жылдын башына карата 2 млн. 439 миң адамды же калктын жалпы санынын 35 пайызын түзгөн. Мында жаштардын эң жогорку салыштырма салмагы Бишкек жана Ош шаарларына, эң төмөнкү салыштырма салмагы Чүй жана Баткен облустарына туура келет. Калктын жаш курактык түзүмү демографиялык жактан алганда жаш деп бөлүнөт: 14-35 жаштагы жаштардын үлүшү калктын үчтөн биринен көбүрөөгүн түзөт. Бул жаш курактык топтогу калктын негизги бөлүгүн - 1 млн. 221 миңин же жаштардын жалпы санынын 50,1 пайызын эркектер түзөт, ал эми аялдар 1 млн. 218 миң адамды же 49,9 пайызды түздү [<https://stat.kg/kg/news/mezhdunarodnyj-den-molodez-hi-cifry-i-fakty/> (Кайрылуу датасы: 01.05.2024)].

Ошондуктан Кыргызстандагы негизги процесстердин бири жаштардын жана эмгекке жарамдуу калктын айыл жеринен шаарларга жана областтык борборлорго, аймактардан борбор шаарларга жана чет өлкөлөргө массалык миграциясы болду.

Россиялык изилдөөчүлөр (см., например, [Шарова, (2015); Половинко, (2016); Петрова, (2017); Чайка, (2019)]) таянсак, акыркы жылдары активдүү изилденип жаткан жаштардын миграциясынын көйгөйү негизинен сандык аспектиде каралып, социалдык-экономикалык көрсөткүчтөргө – кирешенин орточо деңгээли, жумушсуздук, шаардык инфраструктуранын абалы жана башкаларга көңүл бурулат.

1-таблица. Жан башына бөлүнгөн орточо акчалай чыгымдар (айына сом менен)

	2017	2018	2019	2020	2021
Кыргыз Республикасы	3 460.5	3 874	3 899	3 913.6	4 681.5
Баткен облусу	2 717.5	3 037.6	3 114.2	3 110.6	3 611.6
Жалал-Абадоблусу	2 371.7	2 876.9	2 981.3	2 910.9	3 434.5
Ысык-Көл облусу	3 741.1	3 988.1	4 242.7	4 810.2	5 866.7
Нарын облусу	3 299.1	3 535.7	3 969.7	3 829	4 648.9
Ош облусу (2013 ж. чейин Ош шаарыкошулуп)	3 935	3 809.8	3 891.8	3 796.6	4 922.2
Талас облусу	2 743.9	3 134.6	3 130	3 166.3	3 637.1
Чүй облусу	3 831.4	4 656.2	4 358.6	4 553.3	5 341.9
Бишкек ш.	4 354.9	5 171.4	4 873.2	4 791.6	5 374.1
Ош ш.	3 176.1	3 551.5	4 268.2	4 149.9	5 099.4

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети

Жогоруда көрсөтүлгөн таблицкага таянсак, Кыргызстанда акыркы жылдарда жан башына бөлүнгөн орточо акчалай чыгымдар бара-бара көбөйүп жаткандаган көрсөттү. Эң көп көрсөткүч Ысык-Көл, Чүй облустары жана Бишкек шаарына туура келгендиги көрүнүп турат. Бирок бул аймактарда жаштардын миграциясы өтө актуалдуу эмес, себеби бул аймактарда жумушчу орундар алда канча жетиштүү деп эсептелет. Ал эми чыгымдар аз көрсөтүлгөн Баткен, Жалал-Абад, Талас облустары белгиленген. Ошентсе да жаштардын миграциясынын көпчүлүгү Баткен, Жалал-Абад жана Ош облустарына тиешелүү.

Негизинен жаштардын чоң-чоң шаарларга жана экономикалык жактан өнүккөн аймактарга ички миграциясы окуу, жогорку кызмат акы жана жакшы жашоону издөө менен байланышкан. Көптөр үчүн бул социалдык секириктин ролун аткарат. Бирок бул кадамдар билимдүү улан-кыздарга кандай конкреттүү артыкчылыктарды бере тургандыгын аныктоо маселеси пайда болду.

Улуттук статистика комитетинин маалыматына таянсак Кыргыз Республикасындагы калктын 35 пайызын жаштар түзөт. Акыркы жылдар ичинде өлкөдө билим берүү жана эмгек миграциясы өлкөнүн өнүгүүсүнө таасир эткен фактор болуп калды. Өлкөдөгү жүрүп жаткан жалпы эмгек миграциясынын, анын ичинде Кыргызстандын жаштар арасындагы көйгөйү, мүмкүн, өлкөнүн алдында турган негизги “көзгө көрүнгөн” көйгөйлөрдүн бири болуп эсептелет десек туура болчудай. Бул маселе мурда анча изилденбей келгендиктен жана жаңыдан жүргүзүлө баштаган иликтөөлөрдө белгиленүүдө.

Ошондой эле жогорудагы мекеме Кыргызстанда жаштардын арасында 14 жаштан 35 жашка чейинки республиканын жарандары жана жарандыгы жок адамдар бар экенин тастыктаган. 2023-жылдын башында бул топтун саны 2 000 439 адамды түзгөн жана булардын жарымынан көбү 1 000 221 (50,1 пайыз) эркектер түзүп, ал эми аялдар – 1 000 218 адамды түзгөн.

Жаштардын эң көп үлүшү Бишкек жана Ош шаарларында, эң азы Чүй жана Баткен облустарында катталган.

[[https://24.kg/obschestvo/272379\\_bolee\\_treti\\_naseleniya\\_kyrgyzstana\\_molodej/](https://24.kg/obschestvo/272379_bolee_treti_naseleniya_kyrgyzstana_molodej/)]  
(Кайрылуу датасы:03.05.2024)].

Кыргызстан агрардык өлкө болгондуктан мигранттар айыл чарбасын жана айылды өнүктүрүү, ошондой эле алардын келип чыккан аймактарында жакырчылыкты кыскартуу үчүн потенциалдуу ресурс болуп саналат. Бирок ошентсе да, айыл жаштарынын кыйынчылыктан улам миграциялык процесстерге олуттуу катышуусу айыл чарба өндүрүмдүүлүгү үчүн терс кесепеттер менен жумушчу күчүнүн эң маанилүү жана динамикалык өсүшкө таасир этүүчү олуттуу бөлүгүн жоготууга алып келиши мүмкүн.

Кээ бир иликтөөлөргө таянсак, бизде Европа өлкөлөрүнө караганда мектепти бүтүп, жогорку окуу жайга же атайын орто окуу жайына өтүп, карьерасын эрте башташат. Ошентип, алар көбүнчө мектептен кийин дароо 15-16 жашында колледждерге, ал эми 17-18 жашта университетке барышат. Ошентип 23–25 жашта окууларын аякташып, көпчүлүгү өзү окуган шаарларда жумушка орношот. Ал эми 24–25 жашта ата-энеден бөлүнүү процесси башталат, өнөктөштүк мамилелер түзүлөт жана никеге катталып, үй-бүлө кура башташат. Мына ушул процесстер миграция менен тыгыз байланыштуу. Демек, 25 жаштан баштап миграциялык процесстерге катышуу жумуш менен да, карьера менен да, чоңойгон үй-бүлө үчүн турак-жай издөө менен да аракеттенүү түртү боло алат.

Экономикалык көйгөйлөрдү чечүү үчүн жаштар, эреже катары, билим албай туруп иштөөгө, ЖОЖдорду аяктагандан кийин окуган же болбосо алган адистиги боюнча иштөөгө, чет өлкөлөрдө иштеген эмгек мигранттарынын катарына кошулууга аргасыз болушат (болжол менен 50гө чейин). Кыргызстандан келген эмгек мигранттарынын көпчүлүгүн 29 жашка чейинкилер түзөт, башкача айтканда, бүгүнкү күндө эң консервативдүү эсептөөлөр боюнча 350 000гө жакын жаштар же өлкөдөгү бардык жаштардын 20% чет өлкөлөрдө иштешет. Натыйжада, Кыргызстандын азыркы жаштарынын аз гана бөлүгү коомдук жана саясий турмушка толук кандуу катышууга мүмкүнчүлүгү бар, эгер катышса, көчө митинги жана демонстрация форматында нааразычылык негизинде катышат [Молодежь Центральной Азии..., 2022, 7-б.].

Кыргызстанда жүргүзүлгөн бир катар сурамжылоого катышкан жаштар миграцияда кызыктуу жана жакшы маянасы бар жумушка жана ийгиликтүү карьерага ээ болууну самашат. Кыргызстандын аймагынан чыгып кетүү менен адамдын социалдык абалын жакшыртуу, жогорку социалдык кызматтарды алуу жана кызыктуу жерлерге, бай маданий жашоого жетүү мүмкүнчүлүгү салыштырмалуу жогору баалана тургандыгы байкалат. Ошол эле учурда жаштар жаңы жерде бактылуу үй-бүлө түзө алат, коомдук-саясий турмушта өзүн көрсөтө алат, өзүнүн жана жакындарынын коопсуздугун камсыздай алат, турак-жай сатып алат деген божомолдордон өтө күмөн санашат [Молодежь Центральной Азии..., 2022, 9-б.].

Кыргызстанда жаштардын көйгөйлөрүн чечүүгө байланыштуу бир катар иш-аракеттер жүргүзүлүүдө, анан ичинде Кыргыз Республикасынын “Жаштар жөнүндө” Мыйзамы 2023-жылдын 21-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши

тарабынан кабыл алгынып, Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан 2023-жылдын 4-августунда бекитилген [Кыргыз Республикасынын “Жаштар жөнүндө” Мыйзамы, 2023)]. Бул “Жаштар жөнүндө” жаңы мыйзамында документтин авторлору бүт беренени “жаштарды жумушка орношууга көмөктөшүү” деген түшүнүккө арнашкан. Мыйзамдын 9-статьясына ылайык, 2024-жылдын февралынан тартып Кыргыз Республикасынын Министрлер кабинети эмгек рыногунун муктаждыктарын талдоого жана болжолдоого, жумушсуз жаштардын санын байкоого, ошондой эле жаштарды жумушка орношууга көмөк көрсөтүүгө жана алардын Кыргыз Республикасынын бардык жериндеги бош орундар тууралуу маалымдалышына көмөк көрсөтүүгө милдеттүү болот, мында:

1. жаш адистерди колдоо боюнча программаларды иштеп чыгуу жана бекитүү;
2. ишкердикти колдоо боюнча мамлекеттик кепилдиктерди ишке ашырууга жаш адистерди жана ишкерлерди тартуу;
3. мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызматтарга кирүүгө кызыгууну жогорулатуу;
4. чакан жана орто бизнести өнүктүрүү;
5. экономиканын секторлорун каржылоонун альтернативдүү булактарын түзүү;
6. региондорду өнүктүрүүнүн бирдиктүү пландарынын негизинде аймактарды системалуу өнүктүрүү;
7. социалдык заказдардын алкагында стартап долбоорлорун жана жаштардын демилгелерин колдоо;
8. калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү жагында мыйзамдарда каралган кепилдиктерди камсыз кылуу.

Жогоруда көрсөтүлгөн мамлекеттик иш-чаралар жаштар арасында ички миграцияны жөнгө салуу жана тышкы миграцияны кыскартууга багытталган.

Жаштардын тышкы миграциясы көбүнчө жакшыраак билим алуу, үй-бүлө куруу жана эмгек акысы жогору ыңгайлуу ишке орношуу мүмкүнчүлүктөрүн издөө, ошондой эле жакырчылыктан, саясий туруксуздуктан, чыр-чатактардан жана адам укуктарынын бузулушунан кутулуу менен байланышкан. Ошондой эле ички жана тышкы миграцияга тиешелүү, эл кээде табигый кырсыктардан улам көчүүгө аргасыз болгон учурлар да кездешүүдө.

Жаштардын олуттуу бөлүгү туруктуу жашоо үчүн башка өлкөлөргө иш издеп кетишет, ал эми алардын басымдуу бөлүгү КМШ чөлкөмүндө: негизинен Россияга жана Казакстанга миграцияланышат. Акыркы убактарда бул өлкөлөрдөн сырткары Корея, Турция, Англия, АКШ жана Германия сыяктуу өлкөлөр да басымдуулук кылууда. Жалпысынан мигранттардын дээрлик төрттөн бир бөлүгүн 16-35 жаштагы жаштар түзөт,

Миграциялык процесстерге катышкан, социалдык тармактардын маалымат мейкиндигинде жашаган заманбап адам дүйнөнү экран, идентификаторлор менюсу, сүрөттөр топтому катары кабыл алат, алардын тандоосу кайтарымдуу жана каргашалуу кесепеттерге алып келбейт десек болот. Ошентип, коомдун өнүгүшүнөн улам бүгүнкү күндө миграцияга диний, саясий, улуттук жана аймактык иденттүүлүктөрдүн туруктуулугу жана мааниси азайып баратат. Мындай көрүнүш өнүккөн өлкөлөргө да тиешелүү, көптөгөн чет элдик изилдөөлөр жаш, билимдүү жана экономикалык активдүү калктын начар өнүккөн жана артта калган аймактардан жашоо шарттары жакшыраак экономикалык өнүккөн аймактарга миграциясы Европа өлкөлөрү үчүн да мүнөздүү көрүнүш экенин көрүүгө болот. Мисалы, Словакияда жаштардын чоң шаарларга агылып келиши, социалдык-экономикалык

себептердин комплексинен тышкары, өлкөнүн түштүгүндөгү жогорку окуу жайларынын жоктугунан улам болуп жатат, бул билим берүү миграциясын депопуляциянын маанилүү фактору кылат жана эл аралык айырмачылыктардын көбөйүшү таасир этет[Чайка П., 2019,87-б.].

Изилдөөчүлөр миграциялык мобилдүүлүк жана миграциялык процесстер деген түшүнүктөрдү айырмалашат: биринчиси адамдын жашоосундагы миграциялык окуяларды аныктайт, алардын болушу жана көп түрдүүлүгү миграцияга даярдыгы менен оң байланышы бар, экинчиси адамдын психологиялык өзгөчөлүктөрүнүн жыйындысын билдирет көчүү мүмкүнчүлүгү [Рыбаковский Л.Л. и др., 2019, 5–6-б.]. Жаштардын чет өлкөдө окууга болгон каалоосу Кыргызстандын жаштарына тиешелүү төрт негизги себеп менен аныкталат:

1. Чет өлкөдөгү окуу жайларда билим берүүнүн деңгээли биздеги жогорку окуу жайларында алынган билимденалда канча жогору;
2. Чет өлкөлүк дипломдор көбүрөөк суроо-талапка ээ жана карьералык өсүш үчүн ошондой эле дагы башка мамлекеттерде билимин тереңдетүү мүмкүнчүлүктөрүн ачат (айрыкча АКШ, Европа өлкөлөрүндө, Кытай, Малайзия жана Турция мамлекеттеринде);
3. Чет өлкөдө билим алуу эл аралык кесипкөй жана ишкер байланыштарды түзүү мүмкүнчүлүгүн кеңейтет;
4. Ошол мамлекетте окууну буткондонон кийин калып, жумушка оруншоу жана жарандык алуу мүмкүлүгүнө ээ болуу аракеттери.

Экономикалык өнүгүүгө жаш мигранттардын оң салымын белгилесек болот, алар жакырчылыктан чыгуу үчүн талыкпай эмгектенишет жана ошону менен алар кабыл алган өлкөлөрдөгү экономикалык өнүгүүгө дем беришет. Ошол эле учурда мигрант жаштар артта калган үй-бүлөлөргө каржылык колдоо көрсөтүү менен өз өлкөлөрүнө оң таасирин тийгишишет. Мигранттар кабыл алуучу өлкөлөрдүн коомдук түзүлүшүн жана маданий пайдубалын байытып, өркүндөтүүгө түрткү беришет.

Борбордук Азиядгы башка өлкөлөрүндөгү жаштар сыяктуу эле жаштар чет өлкөдөн билим алып, мекенине кайткысы келбейт, анткени булар негизи кетип жаткандагы максаттары ушундай эле болгон. Көптөгөн жаштар кошумча же мындан да жогорку деңгээлдеги (магистратура, докторантура) билимге умтулушат, жумуш издеп жана кабыл алуучу өлкөлөрдө жумушка орношот, жашап туруу укугуна уруксат жана жарандык алышат.

Кыргызстандын таланттуу жаштары өлкөнүн эң маанилүү экспорту болуп калбашы керек, Кыргызстан тоо-кен жана туризм тармагына, ошондой эле эмиграциядан түшкөн кирешеге ашыкча көз каранды бойдон калууда, 2019-жылы жалпысынан 2,4 миллиард АКШ долларын же өлкөнүн ИДПсынын 30 пайызын түздү. Акча которуулар биринчи кезекте элет жериндеги жакыр үй чарбаларын колдоого алып, 2019-жылы жакырчылыктын деңгээлин 11 пайыздык пунктка кыскартат. Бирок алар өлкөнү өнүктүрүүнүн узак мөөнөттүү стратегиясы боло албайт. Бул болуп көрбөгөндөй масштабдагы адамдык капиталдын агылып кетиши, [Olivier De Schutter, 2022].

Ал эми терс жактарын карап көрсөк, миграциялык процесстин өзү жаштар үчүн терс кесепеттерге алып келиши мүмкүн болгон ар кандай кыйынчылыктар менен байланышкан, анын ичинде психологиялык. Туулуп-өскөн өлкөсүн таштап, жаштар, адатта алар, жаңы жашоону, жаңы мүмкүнчүлүктөрдү күтүү менен сүйүнүп, толкунданышат, бирок бул көп учурда жаңы көйгөйлөрдү алып келиши мүмкүн жана көңүл калуусу менен көпчүлүк учурда алмаштырылат. Көздөгөн жери жөнүндө туура маалымат жок болсо, жаштар көп учурда эксплуатациянын жана зордук-зомбулуктун курмандыгы боло ала турган абалга туш келген



учурлар да көп кездешет. Көптөгөн мигранттар келгенден кийин маданий шок жана жалгыздыкты башынан өткөрүшкөндүктөн алар көбүнчө диаспоралар көп жайгашкан, тааныштары бар жерлерге барууга аргасыз болушат. Ошол эле учурда алар турак-жай таап, иштеп, тилдик жана маданий тоскоолдуктарды жеңип чыгышы керек. Буга кошумча жумушта алар көбүнчө мигранттарга карата стереотиптик көз караштарга жана дискриминацияга туш болушат.

### **Жыйынтыктар**

Изилдөө аймактар аралык миграция социалдык секирик катары аракеттене тургандыгы сандар менен тастыктады. Жаштар көчүп баруудан киреше жана карьерадан пайда алат. Бул негизинен миграцияга катышкан жаштардын өмүр жолун калыптандырат, аларды ишенимдүүлүккө түртөт жана өзүн-өзү толук камсыздоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушун шарттайт.

Туруктуу жогорку миграциялык потенциал кыргыз жаштарына гана эмес, жалпы дүйнөлүк, анын ичинде Батыш коомунун заманбап жашоо образына мүнөздүү экендигин баса белгилей кетүү маанилүү. Социалдык теоретик жана социологиянын заманбап классиги Зигмунт Бауман мындай дейт: «Кайсы бир жерге байлануу анчалык деле маанилүү эмес, анткени бул жерге кыска убакыттын ичинде же көз ачып-жумгуча жетип, кетип калууга болот. Ошол эле учурда, ашыкча бекемдик жана өз ара милдеттенмелер менен жүктөө башка жерде күтүлбөгөн жерден жаңы мүмкүнчүлүктөр пайда болгондо, чындап зыяндуу болушу мүмкүн». [Бауман Э, 2008, 20-б.].

Жаштар арасындагы миграциясы, бир жагынан, өнүгүүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрүнүн пайда болушуна шарт түзсө, экинчи жагынан, коомдордун жана мамлекеттердин туруктуу өнүгүүсү үчүн тобокелдиктерди жана чакырыктарды жаратат. Жаштар миграциясынын эң олуттуу терс таасири бул «мээнин агылышы» аталышка ээ болгон квалификациялуу жана жогорку квалификациялуу адистердин чет өлкөлөргө агылып кетиши болуп эсептелет.

Кыргызстандын жаштарынын миграциясы алардын бардыгы үчүн көбүнчө көйгөйлүү маселени түзөт. Анткени Кыргызстан үчүн жаштардын миграция процесстери статистикалык жактан маанилүү көлөмдөгү эмгек ресурстарынын да, экономикалык жактан активдүү калктын да агылып кетишине, ошондой эле квалификациялуу эмгектин, чыгармачыл жаштардын жана натыйжалуу ишкерлердин интенсивдүү агылып кетишине байланыштуу олуттуу тобокелдиктерди жана көйгөйлөрдү жаратат.

Көптөгөн миграция процессин иликтеген эксперт-окумуштуулар Кыргызстанды акча которууларга болгон көз карандылыктан арылууга жана балдарды мектепке чейинки билим берүүгө көбүрөөк инвестициялоо, мектептеги билим берүүнүн сапатын жакшыртуу жана жакырчылыкта жашагандарды коргоо үчүн социалдык камсыздоо системасын бекемдөө аркылуу көйгөйлөрүн чечүү маселесин мамлекеттин артыкчылык катары баалону белгилешет.

Ошондуктан Кыргызстандагы жаштардын эмгек миграциясына көбүнчө билими төмөн квалификациялуу жумушчулар тартылып жаткандыгы тастыкталды. Бул алардын эмгек акысын кыйла аз алышына жана ошол эле учурда миграцияга байланыштуу тобокелдиктерди күчөтөт. Бул жагынан алганда, төмөнкү иш-аракеттер максатка ылайыктуу деп эсептейбиз:

1. Атаандаштыкка туруштук берүүчү квалификациялуу жаш адистерди даярдоо максатында Кыргызстанда орто кесиптик билим берүү системасын өнүктүрүү;

2. Тышкы миграцияга чыгаар алдында потенциалдуу мигранттарды даярдоодо алар үчүн кесиптик квалификациясын жогорулатуу, чет тилдерин окутуу, чет мамлекеттердин миграция жана эмгек мыйзамдарын тааныштыруу, консулдук мекемелер менен иштөөнү үйрөтүү үчүн кесиптик колледждердин жана лицейлердин базасында акысыз курстарды уюштуруу.

3. Чет өлкөдө мигрант өзүн кандай алып жүрүүсү боюнча, айрыкча мектептин бүтүрүүчү класстарында “миграциялык этика” сыяктуу кыска курстарды уюштуруу.

Мындан сырткары улуттар аралык, конфессиялар аралык жана маданияттар аралык ынтымактын жолдорун жана ыкмаларын тынымсыз издеп, табуу зарыл, ошону менен бирге жаратылыштагы жана коомдогу ар кандай өзгөрүүлөр миграциялык процесстерди курчутарына алып келбөөгө тийиш.

Жыйынтыктап айтканда, алгач, миграция түбөлүктүү көйгөйлүү маселе, табигый жана социалдык кайра түзүүлөрдүн туруктуу коштоочусу, экинчиден, миграциялык процесстер азыркы дүйнөнүн социалдык-саясий өнүгүүсүнүн ажырагыс бөлүгү болуп саналат десек келсек болот.

Ошентип, жалпылап айтканда, жаштар арасындагы миграциялык процесстер башка социалдык-демографиялык топторго мүнөздүү миграциялык процесстерден бир аз айырмаланып, андан ары деталдуу изилдөөлөрдү талап кылаарын белгилеп кетүүбүз керек.

#### **Колдонулган адабияттар:**

1. Кыргыз Республикасынын “Жаштар жөнүндө” Мыйзамы. Эркин-Тоо №63 (3512), 2023-жылдын 8-августу.
2. Бауман З. Текучая современность. СПб. : Питер, 2008.
3. Внешняя молодежная миграция в странах Центральной Азии: анализ рисков и минимизация негативных последствий. MOM PUB2019/121/R. С.9.
4. Даниярова, Г. М. Кыргызстандагы аялдар миграциясы: себептери, көйгөйлөрү жана аларды чечүү боюнча сунуштар / Г. М. Даниярова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 1, No. 3. – P. 203-210. – DOI: 10.52754/16947452\_2021\_1\_3\_203. – EDN: XUUNVO.
5. Замятина Н. Ю. Метод изучения миграций молодежи по данным социальных интернет-сетей: Томский государственный университет как «центр производства и распределения» человеческого капитала (по данным социальной интернет-сети «ВКонтакте») // Региональные исследования. 2012. No 2. С. 15—28.
6. Ивахнюк, И.В. Развитие миграционной теории в условиях глобализации [Текст] // Век глобализации. – 2015. – № 1. – С. 36-51.
7. Макыев С.Т., Макыев А.Т. Кыргызстандагы эмгек ресурстарынын мобилдүүлүгү жана аны өнүктүрүүнүн кээ бир проблемалары // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. Международный теоретический и научно-практический журнал. № 1 (36), 2022, стр. 67-71.
8. Макыев, А. Т. Миграциялык процесстердин коомдун өнүгүшүнө тийгизген таасирлери жөнүндө / А. Т. Макыев, Б. М. Мурзакулов // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 1. – P. 65-71. – DOI: 10.52754/16947452\_2021\_2\_1\_64. – EDN: WXOKVS.

9. Макыев, А. Т. Кыргызстандык эмгек мигранттарынын учурдагы абалы / А. Т. Макыев, Н. У. Заирова // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Экономика. – 2023. – No. 2(3). – P. 19-25. – DOI: 10.52754/16948734\_2023\_2(3)\_4. – EDN: GJOUKY.
10. Миграция сельского населения / под. ред. Т. И. Заславской. М. : «Мысль», 1970.
11. Молодежь Центральной Азии. Вызовы миростроительству. Комплексный исследовательский обзор. Опубликовано в 2022 г. Организацией Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. 7, Place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France
12. Одинцов А. В., Шипицин А. И., Марченко А. Ю. Центростремительная миграция молодежи из российской провинции: причины и тенденции (на примере Волгоградской области) // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. 2020. № 3. С. 335—354.
13. Рыбаковский Л. Л., Кожевникова Н. И., Маевский Д. П. Миграционная подвижность населения и её измерение//Народонаселение. 2019. № 2. С. 4–16.
14. Сергеева, Е. В. Подростковая и молодежная миграция: причины и особенности / Е. В. Сергеева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 16 (411). — С. 307-309. — URL: <https://moluch.ru/archive/411/90595/> (Кайрылуу датасы: 02.05.2024).
15. Чайка П. Особенности демографического развития Словакии в контексте европейской демографии // Научный результат. Социология и управление. 2019. Т. 5. № 2. С. 79—92.
16. Bednářiková Z., Bavorová M., Ponkina E. V. (2016) Migration motivation of agriculturally educated rural youth: The case of Russian Siberia. Journal of Rural Studies. Vol. 45. P. 99—111. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2016.03.006.
17. Fassmann H., Munz R . Patterns and Trends of International Migration in Western Europe //Population and Development Review. – 1992. – No. 18(3). P. 457. doi:10.2307/1973654.
18. [https://24.kg/obschestvo/272379\\_bolee\\_treti\\_naseleniya\\_kyrgyzystana\\_molodej/](https://24.kg/obschestvo/272379_bolee_treti_naseleniya_kyrgyzystana_molodej/)
19. <https://stat.kg/kg/news/mezhdunarodnyj-den-molodez-hi-cifry-i-fakty/>
20. <https://www.un.org/ru/desa/youth-migration-report>
21. Statement by Professor Olivier De Schutter, United Nations Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, on his visit to Kyrgyzstan, 23 May – 3 June 2022.